

КРИВУЛЬЧЕНКО О. А.

*Центр миру, конверсії
та зовнішньої політики
України*

На початку 90-х років, одним із проявів демократизації суспільно-політичного життя став безперешкодний перетин державного кордону України. У 1991-1994 роках основна увага більш рухомої частини українського суспільства була прикута до прикордонних постсоціалістичних країн, таких як Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина, де українці торгували на місцевих ринках дешевими товарами вітчизняного виробництва. Повертаючись в Україну "човникові" підприємці постачали на вітчизняний ринок імпортні дешеві товари, набуваючи, таким чином, навичок ведення підприємництва. Поступове скорочення можливостей дрібної та прикордонної торгівлі (прикордонні західні області) та поступові обмеження для українських робітників, що працювали нелегально в Чехії та Словаччині, призвели до того, що масштабна хвиля нелегальної робочої сили українців, у другій половині 90-х років, масово перетнула кордони країн Європейського Союзу.

Проблеми трудової міграції знайшли відображення у працях О.Малиновської¹, І.При-

**ПРОБЛЕМИ
НЕЛЕГАЛЬНИХ
ІМІГРАНТІВ
ГРОМАДЯН
УКРАЇНИ В ІТАЛІЇ:
УМОВИ ПРАЦІ ТА
СОЦІАЛЬНЕ
СТАНОВИЩЕ**

биткової², які зосередили свою увагу в основному на значенні нелегальних емігрантів у країні походження і їхній вплив на економічні та соціальні процеси в Україні; ними досить чітко окреслено соціальний портрет пересічного заробітчанина, детально висвітлено причини масової міграції з України протягом 1998-2001 років, а також її вплив на розвиток певних регіонів України (здебільшого це стосується прикордонних областей України західного регіону). У дослідженні О.Хомри чітко окреслені причини переселення на постійне місце проживання і роботу за кордоном та охарактеризовано головні прошарки еміграційного потенціалу³. Проблеми формування та реалізації еміграційного потенціалу України, використання території України громадянами країн Південної Азії в якості трампліна для спроб нелегальної еміграції до країн Західної Європи періодично висвітлюються на сторінках часопису "Проблеми міграції" (головний редактор О.І.Піскун). Значно менше досліджень, у яких розглядаються проблеми, пов'язані з перебуванням на території європейських країн громадян України, із з'ясуванням їхнього соціального становища, умов праці, самоідентифікації, згуртування в громадські об'єднання. Одним з перших ґрунтовних кроків у напрямку дослідження зазначених проблем є соціологічне опитування українських заробітчан в Італії, що було проведене Західноукраїнським Центром "Жіночі перспективи". У даній статті досліджується соціально-економічне становище українців-заробітчан в Італії – країні, де перебуває значна кількість громадян України (близько 200 тис. осіб за неповними підрахунками); умови праці та інші проблеми, які супроводжують наших співвітчизників. При написанні статті використано результати, отримані Центром "Жіночі перспективи", звітні дані міжнародної благодійної організації КАРИТАС, багаторічні соціологічні опитування автора, інформація центральних і місцевих засобів масової інформації міст Мілана, Риму, Риміні, Форлі, Неаполя, Болоньї, Казерти, та інші.

Серед причин нелегальної міграції з України на початку 90-х років можна виділити декілька основних:

- 1) економічна криза та соціальна незахищеність переважної більшості населення;
- 2) розвиток систем інформації та очікування кращого життя за кордоном;
- 3) лібералізація процедури перетину кордонів;
- 4) бажання подивитися світ, навіть у спосіб тимчасового нелегального працевлаштування за кордоном.

У нелегальній еміграції українців до Італії, на наш погляд, можна виділити два основних етапи (за метою, гендерними та кількісними чинниками).

Перший етап – це період 1991-1996 років⁴. Кількість українців, що пра-

цювали нелегально на Апеннінському півострові, була незначною. Здебільшого це були сезонні робітники, що працювали в північних та центральних провінціях Італії в сільському господарстві, де заробітна плата складала від 60 \$ на день на Півночі країни і до 40 \$ в Центрі. У цей період, нелегальними робітниками (краще саме так у цей період називати українців, які працювали в Італії, оскільки, як правило, ці люди перебували на території Італії 2-3 місяці не з метою іммігрувати назавжди, а лише для того, щоб заробити гроші і повернутися в Україну), були, як правило, чоловіки – міські жителі.

Другий – з 1997 р. триває до теперішнього часу. Це нелегальна імміграція чоловіків і жінок, спочатку із західних регіонів України, а потім і східної України, яка набула масового характеру в 1999-2001 роках. Особливістю цього періоду є переважання жінок над чоловіками (приблизне співвідношення 80% до 20%). Переважна більшість осіб, що виїжджали до Італії в цей період, походила з міст та сіл Галичини, Буковини, Закарпаття і Волині. Жінки – віком від 35 до 55 років, як правило усі заміжні, що мають 1-2 дітей. Чоловіки – віком від 25 до 40 років⁵. Понад 80% від загальної кількості – особи, що до виїзду проживали в обласних та районних центрах.

Дуже багато українців, особливо греко-католицької молоді, виїхало до Італії без особливих перешкод з боку італійського консульства, з нагоди святкування 2000-річчя від Різдва Христового. Кінцевою метою більшості емігрантів цього періоду було бажання залишитися в Італії на якомога довший час, щоб назбирати певну суму грошей на покращення житлових умов сім'ї в Україні, навчання близьких чи віддача боргу. Проте деякі українці, що виїхали у цей час, "просто живуть" – тобто працюють, і заробляють гроші не з метою їхнього накопичення, а переважну їх більшість витрачають на розваги та особисті потреби, і не мають планів у найближчій перспективі повертатись в Україну.

Для виїзду до Італії громадяни України користувалися і користуються, як правило, туристичними турами з візою, за рідким виключенням, від 1 до 2 тижнів⁶, під час яких відбувався пошук праці, або особи вже їхали у визначене місце, де на них чекали роботодавці. Закордонний маршрут у більшості випадків починався на західному кордоні України – у Чопі чи Ужгороді. Автобус з туристами та майбутніми нелегальними емігрантами, належав, як правило, угорській чи словацькій транспортній компанії і через Австрію рухався в напрямку Італії, де, зупиняючись на автомобільних вокзалах великих міст, висаджував пасажирів та рухався визначеним маршрутом. Ці поїздки організовувалися туристичними фірмами і ціна в залежності від року коливалася, але лише у бік збільшення. Скажімо, у 1994 році віза до Італії в туристичних агенціях Києва коштувала 170-190\$, а доїхати до Італії з туристичною групою ко-

штувало 110-120\$. Проте вже в 2001 році шенгенська віза коштувала у туристичних агенціях Києва 270-330\$. На сьогоднішній день ця сума сягає 1000 євро. Причому, якщо в 1991-1998 роках в'їзд до Італії відбувався в більшості випадків за візою, що видавалася в італійському консульстві, то після певної низки обмежень з боку італійських компетентних органів, українці з 1998-1999 років стали в'їжджати до Італії за шенгенськими візами інших країн – Іспанії, Австрії, Франції, Німеччини, консульські відділи яких були більш лояльними для відкриття віз українським громадянам. З цього самого часу, спостерігається офіційно не оприлюднена, але реально відчутна політика консульських відділів країн Європейського Союзу на обмеження видачі віз саме власникам паспортів, що були видані у західному регіоні. Внаслідок чого потенційні мігранти, заради одержання закордонного паспорта в іншому регіоні України (бажано східний або центральний) змінювали свою прописку. При такому перебігу подій, ціна за одержання нового закордонного паспорта (враховуючи всі поточні витрати) могла сягати від 150 до 500\$, цілком зрозуміло, що особа, яка заплатила такі кошти лише за оформлення проїзного документу щоб потрапити до Італії, не мала наміру повертатися в Україну принаймні у найближчі кілька років.

У випадках, коли при попередньому виїзді з Італії з простроченою візою українському громадянину ставили депортацію⁷, при поновленню оформлення документів або змінювалася транскрипція написання прізвища власника паспорта від попереднього написання, або просто змінювалося прізвище.

У приватний спосіб нелегальні емігранти діставалися Італії, купуючи в туристичних агенціях візи, і їхали через Польщу автобусом, або через Угорщину та Словенію поїздом, а іноді з Києва автобусом безпосередньо потрапляли на Апеннінський півострів. Проте в багатьох випадках наявність туристичної візи в такому індивідуальному турі не гарантувала успішного перетинання кордону.

Потенційні нелегальні емігранти з України, у переважній більшості випадків, повністю довірялись туристичним компаніям⁵, які часто не лише обіцяли оформлення усіх необхідних документів та перевезення, а й допомогу у працевлаштуванні.

Можна виділити кілька груп українців за типом поведінки після їхнього приїзду до Італії:

- 1) діставалися знайомих та рідних, які вже мали замовлене місце праці для новоприбулого;
- 2) телефонували потенційному роботодавцю, який приїжджав забрати новоприбулого(их);
- 3) шукали або чекали на потенційного роботодавця в умовному місці, на так званому чорному ринку робочої сили, який існує в кожному

більш-менш великому місті (у Неаполі – це п'яцца Гаррібальді біля залізничного вокзалу, у Латина – набережна, тощо);

4) під час туристичного туру самотужки шукали собі роботу.

Кожна з цих груп має свої переваги та недоліки. Найбільш безпечним є приїзд до знайомих чи близьких людей, які могли надати будь-який притулок. У випадку приїзду безпосередньо до роботодавця-італійця він міг поставити найманого робітника в більш невідгідні умови, ніж попередньо було домовлено, мотивуючи відсутністю роботи, великою кількістю інших робітників тощо. Найбільш небезпечний шлях – це пошук праці на так званих чорних ринках праці, де поруч існує кримінал (так звана "Mafia russa"), проституція, рекет тощо. Робоче місце може коштувати, якщо діяти через посередника, від 100\$ до 400\$⁸, але є й цілком реальна небезпека потрапити в боргове рабство шляхом різних маніпуляцій з боку посередників⁹ чи роботодавця.

Більшість українців мешкає в південній Італії, але й на півночі вибірково є місця, де наявність українців є досить помітною. Від загальної кількості українських громадян в Італії 70-80% складають жінки, які доглядають за пенсіонерами та маленькими дітьми, працюють домогосподарками¹⁰. При виконанні такої роботи заробітна плата за місяць на теперішній день складає від 500\$ - 800\$¹¹ на півдні країни, і до 800\$ - 1200\$ на півночі. Причому, як правило, житло і харчування надаються безкоштовно. Умови праці є особливими для кожного окремого випадку. Протягом останніх років відбувається своєрідна ротація польських домогосподарок українськими¹², оскільки перші намагаються або знайти роботу у сфері обслуговування або виконувати ту ж саму роботу, але на півночі Італії.

У промисловості (переважно чоловіки) та сфері послуг (переважно жінки) заробітна плата може коливатися від 700\$ до 1300\$ на місяць. При роботі в готельному бізнесі робітники, як правило, мешкають у невеличких кімнатках для персоналу і харчуються при готелі. Робітники, що працюють у промисловості, винаймають житло і мешкають по 2-4 особи в одній кімнаті, сплачуючи на місяць за одну особу (в залежності від регіону) від 100 до 200\$.

У сільському господарстві (переважно чоловіки) заробітна плата становить 500\$ - 900\$ на місяць, у залежності від сезону та регіону. Але робота в сільському господарстві не є стабільною і спонукає нелегальних емігрантів вести майже кочовий спосіб життя, переїжджаючи з одного населеного пункту до іншого, з однієї провінції до іншої, оскільки великі об'єми роботи існують лише при посадці сільськогосподарського матеріалу та при його зборі. Більше половини сільськогосподарських робітників мешкає у побудованих нашвидкоруч з картону та целофану куренях, у наметах, у автомобілях, у покинутих будинках тощо¹³.

Найбільш розповсюдженою сільськогосподарською працею є збір яблук, суніць, цибулі, ківі, винограду тощо. Як правило, праця в сільському господарстві оцінюється погодинно, але дуже часто робітникам (у великих сільськогосподарських підприємствах) пропонується переходити на так званій "пансіон", що означає працювати тоді, коли є праця. А праця в подібних підприємствах є завжди – навіть уночі, у вихідні та свята. Таким чином, робітник взамін того, що одержує стабільну зарплатню (650-750\$) і дах над головою (80-150\$), мусить працювати щодня по 10-15 годин. Подібний вид праці не гарантує вчасну та повну виплату заробітної плати, причому водночас власник підприємства позбавляє робітника можливості самостійно шукати іншу роботу, якщо ця його не влаштовує: пропонує залишитися на інший термін, підняти зарплату тощо. Врешті-решт, після 5-12 місяців виснажливої праці неоплаченими можуть залишатися 1-4 місяці роботи, які переростають у особистий борг роботодавця і, як показує практика, вже ніколи не віддається.

Нехтування навіть елементарними правилами техніки безпеки, особливо в сільському господарстві, з боку роботодавців, призводить до тяжких наслідків – каліцтв і смертей. Стосунки з місцевим населенням у наших нелегальних емігрантів, як правило, добрі; причому взаємовідносини роботодавця та робітника у більшій мірі слід розглядати у сфері виробничих, а не міжнаціональних відносин. Італійці стереотипно характеризують українців як "добрих робітників, але без якоїсь конкретної спеціальності", "заздрісними", "дуже ощадними", "неохайними". Українські жінки характеризуються як "ті, що крадуть чоловіків". До певної міри велика кількість наших жінок в Італії призводить до збільшення розлучень в італійських та українських сім'ях з метою створення італійсько-української родини¹⁴. Від цього страждають, перш за все, діти. Стосунки з іншими іноземцями (як правило це поляки, румуни, марокканці, албанці, молдавани) є толерантними, але при спільному проживанні в одному приміщенні часто виникають конфлікти з огляду на різні традиції та звички. Так само можуть виникати конфлікти на виробництві, де, скажімо, одна національна група оплачується погодинно, а інша працює на "пансіоні" – першим вигідно працювати більшу кількість годин, останнім – ні.

За даними італійської статистичної служби Italstat, у 1998 році легально працювало 6,5 тис. громадян України, проте за даними організації КАРІТАС, що займається гуманітарними проектами, на 1998 рік понад 30 тис. українських жінок працювали нелегально домогосподарками. Якщо до цього числа додати кількість чоловіків і жінок, що працювали в інших секторах економіки, то ця цифра на період 1998 року може коливатися в межах 50-60 тис. осіб.

11 листопада 2002 року італійський уряд почав проводити політику

легалізації усіх нелегальних робітників на своїй території, причому це була вже шоста легалізація нелегалів в Італії за останні 20 років: у 1982 році легалізували 2,5 тис. осіб, у 1986 – 120 тис., у 1990 – 215 тис., у 1995 – 244 тис., у 1998 – 217 тис.¹⁵ У 2002 році усього до розгляду було подано понад 700 тис. заяв від нелегальних робітників іноземного походження, серед яких понад 360 тис. – це були заяви на легалізацію від домогосподарок¹⁶. Якщо припустити, що принаймні чверть з усіх нелегальних домогосподарок є українки, то цифра в 90 тис. українок, які працювали нелегально по всій італійській території, є дуже ймовірною. Якщо додати сюди ще принаймні 20-25 тис. легалізованих жінок та чоловіків з інших секторів економіки, то сумарна цифра нелегальних робітників на кінець 2002 складала приблизно 110 тис. осіб. Загальна ж кількість українських громадян, що на теперішній час перебувають в Італії, з урахуванням осіб, що легалізувалися в 1995 та 1998 роках, що приїхали до Італії після закінчення терміну легалізації, неповнолітніх дітей і повій може складати понад 160-180 тис. осіб.

Процес легалізації нелегальних робітників в Італії, безумовно, матиме позитивні наслідки для тих нелегалів, хто зміг скористатися тими можливостями, які були визначені законом. Проте можна спрогнозувати, що в найближчий час велика частка українських робітників в Італії, маючи вже легальний статус, залишить ті робочі місця, які вони займали під час оформлення документів з легалізації і будуть шукати більш привабливу роботу, а на їхні місця прийдуть нові нелегальні заробітчани. Найбільшим результатом цього закону для українських громадян є те, що вони здобудуть свободу пересування і свободу у виборі праці.

У більшості випадків згадки в пресі та на телебаченні про українців з'являються лише тоді, коли відбувається якась подія, пов'язана з арештами українських рекетирів¹⁷, нелегальним переходом кордону¹⁸, перевезенням нелегальних іммігрантів¹⁹, формуючи таким чином певну громадську думку. У Неаполі кілька років діяло злочинне угруповання з Тернополя, яке займалося рекетом наших співвітчизників. У центрі Мілана на початку 2003 року слідчим відділом по боротьбі з мафією було викрито і припинено діяльність львівського злочинного угруповання, яке розташовувалося під дахом українсько-італійської культурологічної асоціації "Батьківщина". Було заарештовано 14 осіб, які займалися рекетом громадян з колишнього Радянського Союзу на центральних залізничних вокзалах великих міст Північної Італії, а також повністю контролювали пасажирські та вантажні перевезення між Україною та Італією. Так само в центральній Італії – у містах Ріміні та Чезенатико, місцеві правоохоронні органи знешкодили львівське кримінальне угруповання, що займалося рекетом українських вантажоперевізників²⁰. Публікації на шпальтах центральної та місцевої преси²¹

про зведення рахунків з проститутками-українками з боку українських або албанських сутенерів з'являються мало не щотижня²².

На сьогоднішній день на всій території Італії існує понад 60 церковних громад на чолі з українськими священниками. Видається один раз на місяць газета "До світла", яка розповідає про щоденне життя українців в Італії. Час від часу українські артисти та народні хореографічні колективи організовують свої концерти в Італії для українських громадян під патронатом різних благодійних організацій і Посольства України в Італії, а також за сприяння Почесних консульств України в Італії, що охопили своєю діяльністю більшість національної території. Враховуючи велику кількість громадян України в Італії та з метою розвитку економічних відносин між двома країнами в 2002 році було відкрито Генеральне консульство України в Мілані. Українські консульські установи часто не спроможні впоратися з тією великою кількістю відвідувачів, що чекають на оформлення документів.

Зазначимо, що нелегальна еміграція, як українців, так і громадян інших країн до Італії в такому масштабі стала можливою також завдяки наступним внутрішньоіталійським факторам:

1) відсутності належного внутрішнього контролю за пересуванням нелегальної робочої сили²³;

2) високого ступеня тіньової економіки і наявності маргінальних секторів економіки, що залежать від дешевої робочої сили²⁴;

3) високого рівня організованої злочинності;

4) практичної відсутності належного державного контролю над економікою Південної Італії;

5) повної залежності сільськогосподарського виробництва від наявності іноземної дешевої робочої сили на всій італійській території.

Враховуючи останні події в Італії з легалізації українських нелегалів можна спрогнозувати, що в перспективі можливий виїзд з України до Італії дітей і найближчих родичів легалізованих українців, якщо економічна ситуація в Україні не буде змінюватися на краще більш помітними темпами²⁵. Іншим, не менш важливим фактором, що спонукає навіть відносно благополучних українських громадян їхати до Італії та інших країн Європейського Союзу, є страх залишитись поза межами європейської спільноти²⁶ – із зовнішнього боку нової "залізної завіси" між Сходом і Заходом.

ПОСИЛАННЯ

¹ Малиновська Олена. Проблема зовнішньої трудової міграції в Україні //www.ji-magazine.lviv.ua/searchFrameset.htm.

- 2 Прибиткова І. Трудові мігранти в соціальній ієрархії українського суспільства: статусні позиції, цінності, життєві стратегії, стиль і спосіб життя // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – № 1. – С.112.
- 3 Хомра О. Структура і напрямки міграційних потоків населення України (заключний науковий звіт по проекту). – К.: МОМ, 1998. – С. 26. – www.dep.kiev.ua/confer/conference%202000/section%207/khomra/pdf.
- 4 <http://foreignpolicy.org.ua/ua/papers/index.shtml?id=2436>.
- 5 Західноукраїнський Центр "Жіночі перспективи". Соціальне обличчя новітньої української трудової міграції. – Львів, 2003.
- 6 <http://www.cestim.org/19lavoro.htm#it>.
- 7 <http://www.vb33.it/notizie/908da20020917.htm>.
- 8 <http://www.cittametropoli.it/settembre/unicosett/inchiesta.asp>.
- 9 <http://www.ilcasale.info/articoli/details.php?ID=2979>.
- 10 <http://www.lavoce.it/articoli/20021011541.asp>.
- 11 <http://www.cestim.org/19lavoro.htm#it> ст. 143
- 12 <http://www.comune.colonna.roma.it/news/241102bis.htm>.
- 13 <http://www.cestim.org/19lavoro.htm#it> Ст.82.
- 14 http://www.cestim.org/dossier_migrazioni,parte_3,condizione.htm.
- 15 http://www.stranieri.it/sanatoria/san_index.htm.
- 16 http://www.stranieri.it/sanatoria/san_index.htm.
- 17 <http://ILRESTODELCARLINO.QUOTIDIANO.NET/CHAN/29/6:4414746:/2003/05/22>.
- 18 http://www.uaportal.com/news/Society/news_4865.html.
- 19 <http://it.news.yahoo.com/030420/2/29b13.html>.
- 20 <http://www.forli.vivacity.it/articoli/dettaglio/0,3573,29%7C1%7C188770,00.html>
- 21 <http://www.bolognadue.it/carlin9b.htm>.
- 22 <http://www.artsci.wustl.edu/~chasselm/EUbounders.doc>.
- 23 <http://antropotok.archipelag.ru/text/a039.htm>.
- 24 http://www.fieri.it/easy/simple11_9_en.htm.
- 25 <http://www.stranieriinitalia.it/news/xcaritas.html>.
- 26 <http://www.tmcrew.org/border0/dossier/oim/oim01.htm>.

Надійшла до редакції 16.04.2004